

The paper considers semantic types of enclosed spreaders of sentences coreferent to syntaxemes of the basic sentence. The main types of enclosed spreaders of sentences including their functions in the sentence have been also considered.

Key words: enclosed construction, enclosed spreader of a sentence, coreference, syntaxem.

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІ РЕАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИЧНО ЕЛЕМЕНТАРНИХ
РЕЧЕНЬ ІЗ ПРЕДИКАТАМИ
ПСИХОФІЗИЧНОГО СТАНУ СУБ'ЄКТА

Р. Г. Шрамко
(Полтава)

Розкрито формування трикомпонентних функціональних парадигм за модельними різновидами речень із семантикою психофізичного стану суб'єкта, з'ясовано кореляційні зв'язки між конституентами семантичного і синтаксичного рівнів на основі їхньої симетрії / асиметрії.

Ключові слова: предикат стану, функціональна парадигма, кореляція, симетрія / асиметрія.

На сучасному етапі розвитку української лінгвістичної науки особливої актуальності набули дослідження семантико-граматичних особливостей речень із предикатами стану, що зумовлено семантикою цих предикатів та їхніми валентнісними характеристиками. Деякі аспекти вивчення одиниць зі значенням стану висвітлені в дослідженнях М. Всеволодової, Т. Булигіної, Г. Селіверстової, Є. Падучевої, О. Леути, П. Драгомирецького, І. Вихованця, А. Загнітка, К. Городенської, Н. Кавери, О. Семенюк, Т. Смирнової, І. Пасічник. Не менш важливими є питання реалізації семантичної схеми речень із предикатами стану на формально-граматичному рівні, виявлення кількох синтаксичних моделей репрезентації семантики предиката стану й утворення функціональних парадигм.

Метою дослідження є окреслення семантико-синтаксичного та формально-граматичного рівнів організації речень із предикатами стану на основі їхньої кореляції, з'ясування особливостей формування трикомпонентних функціональних парадигм на синтаксичному рівні.

Семантичну структуру елементарного речення формує переважно одновалентний предикат стану, який передбачає здебільшого наявність одного залежного аргумента – носія стану. Експерієнсив, підпорядкований предикатові зі значенням фізіологічного або психічного стану, стосується переважно істот (осіб), що перебувають у певному фізіологічному або психічному стані [1: 34, 40]. Діяч у таких реченнях неможливий, істота не виступає ініціатором стану, є деміактивною, ситуація неконтрольована, позбавлена розвитку, виникає як наслідок певних дій і спрямована на довкілля або істоту, переважно

людину [1: 40; 4: 6]. Семантична структура елементарного речення із предикатом стану має схему EP → A (експ.) + П (стан) [1: 46].

На формально-граматичному рівні така семантична схема реалізується в кількох варіантах, що зумовлено різним частиномовним вираженням предиката стану. Стан (фізіологічний, психічний) може бути реалізований за допомогою дієслова, прикметника та прислівника. На синтаксичному рівні речення з предикатами стану представлені трьома структурними моделями: 1) $N_{nom} + V_f$, 2) $N_{nom} + Adj$, 3) $N_{dat} + Adv$. Це уможливило формування трикомпонентної функціональної парадигми $N_{nom} + V_f / N_{nom} + Adj / N_{dat} + Adv$. Роль носія валентності в ній виконують предикати емоційно-психічного стану із семантикою внутрішнього почування [4: 7–9, 11], детермінованого негативними емоціями, зокрема почуттям страху (*страшитися /страшний /страшно; боятися /боязкий /боязко (боязно); лякатися /лякливий /лячно; жасатися /жахливий /жаско*), суму, нудьги, туги (*сумувати /сумний / сумно; смутитися /смутний /смутно; тужити /тужливий /тужно; печалитися / печальний /печально*), нервового напруження, тривоги (*тривожитися /тривожний /тривожно; бентежитися /збентежений /бентежно*), почуттям сорому, незручності (*соромитися /соромливий /соромно; ніяковіти/ ніяковий /ніяково*); позитивними емоціями, зокрема тими, що передають загальний піднесений внутрішній стан (*веселитися /веселий /весело; радіти/ радісний / радісно; сміятися / смішний / смішно; втішатися/ втішений /втішно*), почуттям подиву (*дивуватися /здивований /дивно*).

У межах таких трикомпонентних парадигм функцію синтаксичного інваріанта (за І. Вихованцем, О. Леутою) виконує модель $N_{nom} + V_f$, оскільки вербатив є найтиповішою формою реалізації предиката, а дієслівне речення – центральним граматичним типом простого речення в синтаксичній системі української мови, є його найтиповішим репрезентантом [5: 30].

Уживання прикметника як периферійного ознакового слова в предикативній функції вказує на його синтаксичну транспозицію у сферу дієслова у зв'язку з актуалізацією його вторинної функції [2: 122–223], зниженням рангу предиката в реченні. Ад'єктив якісного стану виступає функціональним еквівалентом вербатива, а I та II компоненти парадигми є синонімічними. Між семантичною та відповідними синтаксичними моделями I й II членів парадигми наявні кореляційні зв'язки, оскільки для їхніх структур характерна симетричність конститuentів.

Відприслівникові деривати формують ядро предикатів стану української мови, виступають його типовими виразниками [4: 6]. Синтаксична модель $N_{dat} + Adv$ зорієнтована на відтворення статичної ситуації. Датив суб'єкта кваліфікують як спеціалізований морфологічний засіб реалізації суб'єктної синтаксеми в реченні [4: 9]. Між семантичною та синтаксичною структурами III компонента парадигми відсутні зв'язки кореляції, центральна суб'єктна синтаксема нівельована. II та III компоненти парадигми пов'язані трансформаційними зв'язками як твірне та похідне [3: 72].

Отже, на синтаксичному рівні української мови речення, сформовані за участю предиката стану, можуть утворювати трикомпонентні функціональні парадигми завдяки варіантній частиномовній репрезентації основного носія валентності в реченні. Конструкції цієї парадигми утворені за такими зразками: $N_{nom} + V_f$, $N_{nom} + Adj$, $N_{dat} + Adv$. Для I та II компонентів парадигми характерна синонімічність / еквівалентність уживання, III її складник є похідним, утворенням на базі II, між ними існують дериваційні зв'язки.

Вивчення цих зв'язків між членами парадигми потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

1. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М.* Семантико-синтаксична структура речення. – К., 1983; 2. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / За ред. І. Р. Вихованця. – К., 2004; 3. *Городенська К. Г.* Дери́вація синтаксичних одиниць / Відп. ред. І. Р. Вихованець. – К., 1991; 4. *Кавера Н. В.* Семантична типологія предикатів стану: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 2008; 5. *Леута О. І.* Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові: Монографія. – К., 2008.

FORMAL AND GRAMMATICAL REALIZATIONS OF
SEMANTICALLY ELEMENTARY SENTENCES
WITH PREDICATES OF PSYCHO-PHYSICAL STATE

Ruslana Shramko

The report deals with the problem of three-component functional paradigms' building according to syntactical sentence models with state predicates, shows the peculiarities of correlation between their semantic and syntactic structures based on symmetry / asymmetry of their components

Key words: state predicate, functional paradigm, correlation, symmetry / asymmetry.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЄДНУВАЛЬНИХ СПОЛУЧНИКІВ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Г. С. Весельська
(Житомир)

Окреслено коло приєднувальних сполучників у сучасній українській мові, проаналізовано їхнє функціонування в публіцистичних, наукових та художніх текстах, визначено їхні вторинні семантико-синтаксичні сфери.

Ключові слова: приєднувальні сполучники, семантико-синтаксична функція, транспозиційна семантико-синтаксична сфера, приєднувальні конструкції, функціональні стилі української мови.

Новою в якісному та кількісному вимірах у сучасній українській мові є група приєднувальних сполучників [1; 2]. Дехто з мовознавців не надавав їм особливого статусу [3: 189], інші ж, навпаки, розглядали як окрему групу сполучників, значення яких несумісні з сурядністю та підрядністю [4: 69; 5: 33].